

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
 КАФЕДРА ДАВНЬОЇ І НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
 ІСТОРІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету історії та міжнародних відносин

Ольга МАКЛЮК

(підпис)

2023 р.

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В ОРДЛО ТА ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки магістра

(назва освітнього ступеня)

денної та заочної (дистанційної) форм здобуття освіти

спеціальності **014 Середня освіта**

(шифр, назва спеціальності)

предметна спеціальність **014.03 Середня освіта (історія)**

освітньо-професійна програма **Середня освіта (Історія)**

Укладач **Галина ТУРЧЕНКО** д.іст.н., професор, в.о. завідувача кафедри **давньої і нової історії України та методики навчання історії**

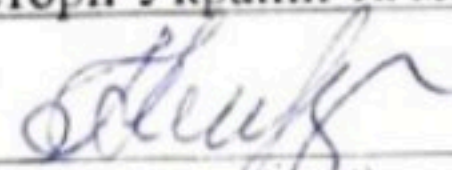
(науковий ступінь, вчене звання, посада)

Обговорено та ухвалено на засіданні кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії

Ухвалено науково-методичною радою факультету історії та міжнародних відносин

Протокол № 01 від 01 " 09 2023 р.
 В.о. завідувача кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії

Протокол № 01 від " 01 " 09 2023 р.
 Голова науково-методичної ради факультету історії та міжнародних відносин

 Галина ТУРЧЕНКО
 (підпис)

 Ірина КРИВКО
 (підпис)

*Стого жено
 галини ОПП*

 2023 рік

С.О. Терешко

1. Опис навчальної дисципліни

1	2	3	
Галузь знань, спеціальність, освітня програма рівень вищої освіти	Нормативні показники для планування і розподілу дисципліни на змістові модулі	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) форма здобуття освіти	заочна (дистанційна) форма здобуття освіти
Галузь знань <u>01 Освіта / педагогіка</u> (шифр і назва)	Кількість кредитів – 3	Вибіркова	
		Цикл дисциплін Дисципліни вільного вибору студента в межах спеціальності	
Спеціальність <u>014 Середня освіта</u>	Загальна кількість годин – 90	Семестр:	
Предметна спеціальність <u>014.03 Середня освіта</u> (Історія)		Змістових модулів – 4	3-й
	Лекції		
Освітня програма <u>Середня освіта (Історія)</u>	Кількість поточних контрольних заходів – 8	22 год.	
		Практичні	
Рівень вищої освіти: магістерський		10 год.	
		Самостійна робота	
		58 год.	
		Вид підсумкового семестрового контролю: Залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: сформувати у майбутніх вчителів історії вміння критично мислити, критично осмислювати проблеми в освіті; виявляти загрози антиукраїнської політики в сфері історичної освіти на окупованих територіях Криму та ОРДЛО, виявляти маніпулятивні впливи на свідомість українських школярів, що опинилися в окупації; формувати вміння протистояти цим загрозам.

Завдання:

- Формувати у здобувачів здатність оригінально та критично мислити, критично осмислювати проблеми в освіті на окупованих українських землях – в Криму та ОРДЛО;
- Формувати у здобувачів здатність розпізнавати російські імперські міфи, що панують в шкільній історичній освіті на окупованих українських землях – в Криму та ОРДЛО;
- Формувати у здобувачів вміння доводити, що ідеї «Русского мира» та «Новоросії» є проявом сучасної неоімперської стратегії РФ щодо України; проаналізувати приклади насадження імперських міфів в освітній процес на українських окупованих територіях;
- Формувати у здобувачів вміння доводити, що злочини РФ в освітній сфері в умовах відкритої фази російсько-української війни є геноцидом українського народу;

- Формувати у здобувачів здатність орієнтуватися в світовому інформаційному просторі, використовувати наявні інформаційні ресурси для спростування радянських та російських імперських міфів;
- Вміння аналізувати приклади фальсифікацій, перекручень і маніпуляцій щодо історії України;
- Формувати у здобувачів вміння виявляти загрози антиукраїнської політики в сфері історичної освіти на окупованих територіях Криму та ОРДЛО, виявляти маніпулятивні впливи на свідомість українських школярів, що опинилися в окупації; формувати вміння протистояти цим загрозам.
- Формувати у здобувачів soft skills – вміння працювати в команді, виступати перед аудиторією, дискутувати, поважати учасників групи незалежно від національності та віросповідання.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен набути таких результатів навчання і компетентностей:

Результати навчання та компетентності	Методи і контрольні заходи
ЗК 1 Здатність проводити наукові дослідження, оригінально та критично мислити, критично осмислювати проблеми в освіті та суміжних галузях знань: історії, психології, методології (дослідницька компетентність).	Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.
ЗК 5 Здатність продовжувати навчання із високим ступенем автономії в галузі історії, теорії та методики навчання історії й громадянства, педагогіки, психології та освітнього менеджменту (здатність до навчання впродовж життя).	Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.
СК 1. Здатність застосовувати спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки світового рівня у сфері професійної діяльності вчителя історії (предметно-методична компетентність).	Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.
СК 6 Здатність орієнтуватися в світовому інформаційному просторі, використовувати наявні інформаційні	Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування);

<p>ресурси, створювати нові інформаційні ресурси, використовувати цифрові технології в освітньому процесі (інформаційно-цифрова компетентність).</p>	<p>метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.</p>
<p>ПРН 1 Вибирати методичні та історичні проблеми із застосуванням критичного мислення, прогнозувати можливі розв'язки, перевіряти ефективність різних розв'язків, складати та реалізовувати план методичного та історичного дослідження, формувати бібліографію та емпіричну базу дослідження, встановлювати, вимірювати та аналізувати емпіричні дані, формулювати висновки.</p>	<p>Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.</p>
<p>ПРН 5 Діагностувати прогалини у власній компетентності за допомогою застосування критичного осмислення своєї діяльності, здійснювати пошук фахової літератури з історії та методики, опрацьовувати джерела наукової інформації, застосовувати здобуті теоретичні знання у практиці організації процесу навчання історії та громадянознавства.</p>	<p>Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.</p>
<p>ПРН 11 Знати новітню історію, актуальні проблеми новітньої історії та методики навчання історії в профільній школі, користуватись вітчизняними і зарубіжними джерелами наукової інформації, критично їх осмислювати та інтегрувати в процес навчання історії в профільній школі.</p>	<p>Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.</p>
<p>ПРН 16 Використовувати світові інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційні технології в організації й проведенні занять з історії та громадянознавства, створювати власні інформаційні ресурси для навчальних цілей розвивального характеру.</p>	<p>Методи навчання: словесні (лекція-монолог, лекція-діалог, проблемна лекція); наочні (презентація, демонстрування); метод проблемного викладу матеріалу; мозковий штурм; навчальної дискусії; робота в групах. Контрольні заходи: виконання тестового завдання; підготовка питань і обговорення актуальних проблем на семінарських заняттях; підсумкові контрольні заходи; залік.</p>

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. *Руйнація української системи шкільної освіти в окупованому Криму та ОРДЛО.* Інтеграція освітньої системи окупованого Криму в освітню систему РФ. Шкільний курс історії в окупованому Криму: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.). Курс «Кримведеніє» та «Історія Криму» як елемент маніпуляції історичною свідомістю.

Змістовний модуль 2. *Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в окупованому Криму у 2014-2021 рр. як складова гібридної війни РФ проти України.* Курси «Історія Росії» та «Обществознание» в системі шкільної освіти окупованого Криму: насадження ідей «русского миру».

Змістовний модуль 3. *Шкільний курс історії в ОРДЛО: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.).* Зміст та особливості шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр.

Змістовний модуль 4. *Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр. як складова гібридної війни РФ проти України.* Антиукраїнська риторика в курсі історичного краєзнавства в системі освіти ОРДЛО. Зміни в шкільній історичній освіті на окупованих територіях України в умовах відкритої фази російсько-української війни (2022-2023 рр.)

4. Структура навчальної дисципліни

Змістові модулі	Усього годин	Аудиторні контактні години					Самостійна робота		Система накопичення балів			
		Усього годин	Лекційні заняття		Семинари		очна	заочна	Т.з	П.з	Усього балів	
			очна	заочна	очна	заочна						
1	2		4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	17	10/2	6	1	4	1	7	13	5	16	21	
2	13/2	6/2	4	1	2	1	7	13	5	8	13	
3	15	8/2	6	1	2	1	7	13	5	8	13	
4	15/2	8/2	6	1	2	1	7	13	5	8	13	
Усього за змістові модулі	60	32/8	22	4	10	4	28	52	20	40	60	
Підсумковий контроль (екзамен)	30						30	30			40	
Загалом			90							100		

5. Темі лекційних занять

№ змістового Модуля	Назва теми	Кількість Годин	
		о/д ф.	з/дист ф.
1	2	3	4
1	Заняття 1. Руйнація української системи шкільної освіти в окупованому Криму та ОРДЛО	2	0,5

1	<i>Заняття 2.</i> Інтеграція освітньої системи окупованого Криму в освітню систему РФ	2	0,5
1	<i>Заняття 3.</i> Шкільний курс історії в окупованому Криму: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.)	2	
2	<i>Заняття 1.</i> Курс «Кримведеніє» та «Історія Криму» як елемент маніпуляції історичною свідомістю	2	0,5
2	<i>Заняття 2.</i> Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в окупованому Криму у 2014-2021 рр.	2	0,5
3	<i>Заняття 1.</i> Курси «Історія Росії» та «Обществознание» в системі шкільної освіти окупованого Криму: насадження ідей «русского миру»	2	0,5
3	<i>Заняття 2.</i> Шкільний курс історії в ОРДЛО: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.)	2	0,5
3	<i>Заняття 3.</i> Зміст та особливості шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр.	2	
4	<i>Заняття 1.</i> Антиукраїнська риторика в курсі історичного краєзнавства в системі освіти ОРДЛО	2	0,5
4	<i>Заняття 2.</i> Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр. як складова гібридної війни РФ проти України	2	0,5
4	<i>Заняття 3.</i> Зміни в шкільній історичній освіті на окупованих територіях України в умовах відкритої фази російсько-української війни (2022-2023 рр.)	2	
Разом		22	4

6. Теми семінарських занять

№ змістового Модуля	Назва теми	Кількість Годин	
		о/д ф.	з/дист ф.
1	2	3	4
1	<i>Заняття 1.</i> Руйнація української системи шкільної освіти в окупованому Криму та ОРДЛО	2	0,5
1	<i>Заняття 2.</i> Шкільний курс історії в окупованому Криму: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.)	2	0,5
2	Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в окупованому Криму у 2014-2021 рр.	2	1
3	Курси «Історія Росії» та «Обществознание» в системі шкільної освіти окупованого Криму: насадження ідей «русского миру»	2	1
4	Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр. як складова гібридної війни РФ проти України	2	1
Разом		10	4

7. Види і зміст поточних контрольних заходів

№ ЗМ	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5

1	Теоретичне завдання – тест до лекції 1-3 у системі Moodle	Тема 1. Руйнування української системи шкільної освіти в окупованому Криму та ОРДЛО. Тема 2. Інтеграція освітньої системи окупованого Криму в освітню систему РФ Тема 3. Шкільний курс історії в окупованому Криму: поширення історичних міфів та маніпуляцій історичними фактами (2014-2021 рр.)	Тест на платформі Moodle містить 6 питань. Кожне питання оцінюється в 0,83 балів. Тип питання: багатоваріантне.	5
1	Практичне завдання – розв’язання завдань на семінарському занятті 1-2	Питання для підготовки на сторінці в Moodle https://moodle.znu.edu.ua/mod/workshop/view.php?id=470004 https://moodle.znu.edu.ua/mod/workshop/view.php?id=470016	Критерії оцінювання роботи на семінарському занятті: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=469912	16
За ЗМ 1 конт. зах.	2			21
2	Теоретичне завдання – тест до теми лекцій 4-5 у системі Moodle	Тема 4. Курс «Кримведеніє» та «Історія Криму» як елемент маніпуляції історичною свідомістю Тема 5. Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в окупованому Криму у 2014-2021 рр.	Тест на платформі Moodle містить 6 питань. Кожне питання оцінюється в 0,83 балів. Тип питання: багатоваріантне.	5
2	Практичне завдання – розв’язання аналітичних завдань на семінарському занятті 3	Питання для підготовки на сторінці в Moodle https://moodle.znu.edu.ua/mod/workshop/view.php?id=470021	Критерії оцінювання роботи на семінарському занятті: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=469912	8

За ЗМ 2 конт. зах.	2			13
3	Теоретичне завдання – тест до теми лекцій 6-8 у Moodle	Тема 6. Курси «Історія Росії» та «Обществознание» в системі шкільної освіти окупованого Криму: насадження ідей «русского миру» Тема 7. Курси «Історія Росії» та «Обществознание» в системі шкільної освіти окупованого Криму: насадження ідей «русского миру» Тема 8. Зміст та особливості шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр.	Тест на платформі Moodle містить 6 питань. Кожне питання оцінюється в 0,5 балів. Тип питання: багатоваріантне.	5
3	Практичне завдання – розв’язання аналітичних завдань на семінарському занятті 4	Питання для підготовки на сторінці в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/mod/workshop/view.php?id=508786	Критерії оцінювання роботи на семінарському занятті: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=469912	8
За ЗМ 3 конт. зах.	2			13
4	Теоретичне завдання – тест до теми лекції 9-11 у системі Moodle	Тема 9. Антиукраїнська риторика в курсі історичного краєзнавства в системі освіти ОРДЛО Тема 10. Антиукраїнський характер змін шкільного курсу з історії в ОРДЛО у 2014-2021 рр. як складова гібридної війни РФ проти України Тема 11. Зміни в шкільній історичній освіті на окупованих	Тест на платформі Moodle містить 6 питань. Кожне питання оцінюється в 0,83 балів. Тип питання: багатоваріантне.	5

		територіях України в умовах відкритої фази російсько-української війни (2022-2023 рр.)		
4	Практичне завдання – розв’язання аналітичних завдань на семінарському занятті 5	Питання для підготовки на сторінці в Moodle https://moodle.znu.edu.ua/mod/workshop/view.php?id=508790	Критерії оцінювання роботи на семінарському занятті: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=469912	8
За ЗМ 4 конт. заход.	2			13
Усього за зміст. модулі контр. заходів	8			60

8. Підсумковий семестровий контроль

Форма	Види підсумкових контрольних заходів	Зміст підсумкового контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5
Залік	Теоретичне завдання – виконання тесту на платформі Moodle	Питання: https://moodle.znu.edu.ua/mod/quiz/view.php?id=470029	Тест містить 40 питань закритого типу (багатоваріантне питання). Із варіантів студенту слід обрати один. Кожне питання оцінюється у 0,5 бал.	20
	Практичне завдання – аналітичні питання (формат виконання: в залежності від форми навчання на момент заліку) а) аудиторно / очно (усно), б) дистанційно: ZOOM (усно).	Питання для підготовки: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=508831	Критерії оцінювання: https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=508832	20
Усього за підсумко-				40

вий семестро- вий контроль		
-------------------------------------	--	--

9. Рекомендована література

Основна:

1. Відгук українських істориків на статтю В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2021. 8 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0015897> (дата звернення 29.08.2022).
2. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-istoriyi-osnov-pravoznavstva-gromadyanskoji-osvity-ta-kursiv-duhovno-moralnogo-spryamuvannya-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>
3. Турченко Г. Ф., Терно С. О., Костенко Д. С. Антиукраїнський характер змін в шкільному курсі історії анексованого Криму (2014 - 2021 рр.) як складова гібридної війни РФ проти України. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. № 1(48). С. 1-10. URL: <https://drive.google.com/file/d/1PUH6xQqsZ2c4oZs2hYh-RCvOIDbcTf1V/view>. (Google Scholar).

Додаткова:

1. Аналітична записка ОСВІТА ТА ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ За результатами експертного обговорення у рамках проєкту «Аудит законодавчого поля щодо окупованих територій АР Крим та Донецької і Луганської областей 2014 – 2020 рр.» 20-21 жовтня 2020 р. https://ac.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/LDK_-osvita.pdf
2. Константинова Н. Знищення національної ідентичності і милітаризація. Які особливості освіти на окупованих територіях? <https://www.radiosvoboda.org/a/osoblyvist-osvity-na-okupovanyh-terytoriyah/31144170.html>
3. Мовчан С., Суляліна М., Галай А. Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014- 2019 рр.) https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita_02.pdf
4. Тищенко Ю. Діти, які не знають мови та історії України. Як ми втрачаємо молодь Донбасу і Криму <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/10/3/238426/>
5. Тищук Т., Алєканкіна К., Іванчук В. Оцінка імплементації державної політики підтримки абітурієнтів з Криму та ОРДЛО під час вступу до університетів України <https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2021/01/Otsinyuvannya-implementatsii-derzhavnoi-politiki-pidtrimki-abituriyentiv-z-Krimu-ta-ORDLO-pri-vstupi-v-universiteti-Ukraini-1-1.pdf>
6. Трансформації соціальних ідентичностей на тимчасово окупованих територіях (АР Крим, ОРДЛО). Напрями, тенденції політики ідентичностей з боку РФ, порушення прав людини <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/transformatsii-socialnikh-identichnostey-na-timchasovo>
7. Турченко Г. Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 217–223.
8. Турченко Г. Ідеї «русского мира» та «Новороссии» як пропагандистська зброя у сучасній російсько-українській війні *Феномен пропаганди та антипропаганди у сучасному світі: історико-політологічний дискурс* / наук. ред. Г.М. Васильчук, О.М. Маклюк, М.М. Бессонова. Запоріжжя, 2018. С. 274–289.
9. Турченко Ф., Турченко Г. Проєкт "Новоросія" і новітня російсько-українська війна . К. Ін-т історії України НАН України, 2015. 166 с.

10. Turchenko H. «Russian world» and the project «Novorossiya» as components of the information war of the Russian Federation against Ukraine *Propaganda and public consciousness in the south and east of Ukraine (1930s – early XXI century) : scientific monograph* / F. Turchenko and other. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021, p. 29–45.

Електронні ресурси:

1. Галушко К. Розгром псевдоісторичної статті Путіна про українців і росіян. 10 запитань історіку. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0tFB4XcLQM0> (дата звернення 12.07.2023).
2. Громенко С. Руйнуємо міфи російської пропаганди про Крим. 10 запитань історіку. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lm0hZ9fG6To> (дата звернення 12.07.2023).
3. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua> (дата звернення 29.08.2022).
4. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст// [Електронний ресурс]. Розділ сайту. Український інститут національної пам'яті. (Офіційний сайт)- Електронні дані – URL: <https://www.uinp.gov.ua/aktualni-temy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst> (дата звернення 12.07.2023).
5. Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис. URL: <http://uamoderna.com/> (дата звернення 12.07.2023).
6. Український історичний журнал. URL: <http://uhj.history.org.ua/uk/archive> (дата звернення 12.07.2023).
7. Читиво: електронна бібліотека. URL: <http://chtyvo.org.ua> (дата звернення 12.07.2023).
8. Zaporizhzhia Historical Review. URL: <https://istznu.org/index.php/journal> (дата звернення 12.07.2023).